

УДК 378.21-054.62

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМЦІВ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ

*Тростинська О.М., канд. філол. наук,
Саніна Л.П., Копилова О.В. (Харків)*

У статті аналізуються особливості навчання мови професійного спілкування іноземних магістрантів і аспірантів на завершальному етапі та надаються методичні вказівки з формування фахового складника комунікативної компетенції, а саме оформлення наукової роботи.

Ключові слова: завершальний етап навчання, іноземні магістри та аспіранти, мова професійного спілкування.

Тростинская О.Н., Санина Л.П., Копылова Е.В. Особенности обучения иностранцев языку профессионального общения на завершающем этапе. В статье анализируются особенности обучения языку профессионального общения иностранных магистрантов и аспирантов на завершающем этапе и даются методические рекомендации по формированию профессиональной составляющей коммуникативной компетенции, а именно оформления научной работы.

Ключевые слова: завершающий этап обучения, иностранные магистранты и аспиранты, язык профессионального общения.

Trostynska O.M., Sanina L.P., Kopylova O.V. Peculiarities of the language teaching professional communication at the final stage. The article analyzes the peculiarities of language teaching professional communication in foreign undergraduates and graduate students enrolled in the final stage, and give the methodological recommendations on the formation of professional competence (language and speech) organization of the scientific work of this category of students.

Key words: the final stage of training, foreign undergraduates and graduate students, the language of professional communication.

Навчання мови як іноземної розділяється на етапи, які характеризуються специфікою цілей, змісту, методів, засобів, умов навчання і певними часовими межами. „Під етапом навчання

звичайно розуміють відносно завершений період (цикл) вивчення мови, що виділяється із загальної системи оволодіння мовою, протягом якого забезпечується досягнення кінцевих цілей навчання на запланованому рівні” (*переклад наш – О.Т.*) [1: 357]. Наразі в методиці не існує загальноприйнятої точки зору ні на кількість етапів, ні на їхній зміст. Проведений Т.В. Макаревич аналіз літератури з викладання мови як іноземної показав, що найбільш поширеною у сучасній методиці є класифікація, запропонована Г.Г. Городіловою, згідно з якою навчально-виховний процес мовної освіти іноземців складається з трьох етапів: початкового (здійснюється на підготовчих факультетах або в національних школах), основного, або поглибленого (1-3 курси ВНЗ) та завершального (4-6 курси та аспірантура) [10]. Існує значна кількість науково-методичної літератури, що висвітлює особливості навчання на підготовчому та основному етапах, водночас специфіка навчання іноземців мови на завершальному етапі недостатньо відображена у науково-методичних дослідженнях, що і визначає **актуальність** пропонованої статті.

Кінцева мета навчання мови іноземців на завершальному етапі полягає в удосконаленні вмінь усного і писемного мовлення та досягається активізацією вмінь і навичок використання в усному мовленні різних видів монологів, їх комбінування з використанням різноманітних мовних засобів, розвитку вмінь і навичок узагальнення отриманої з різних джерел інформації та письмового викладення її з оцінкою й аргументацією як наукової роботи (бакалаврської, магістерської або дисертаційної). При цьому мова йде не лише про систематизацію й узагальнення знайомого матеріалу, а і про його якісне поглиблення та розширення.

На кафедрі мовної підготовки Центру міжнародної освіти ХНУ імені В.Н. Каразіна на завершальному етапі навчаються три групи іноземців нефілологічних спеціальностей: 1) студенти-нефілологи 4 курсу; 2) магістранти, що отримали освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра поза Україною та мають початкову мовну підготовку, отриману на підготовчих факультетах; 3) аспіранти.

Навчання студентів на 4 курсі здійснюється згідно з „Програмою по руському языку для иностранных студентов-нефилологов 1-4 курсов” [17], у якій навчання видів мовленнєвої діяльності на всіх етапах розглядається як єдиний, поступовий, взаємопов’язаний процес.

Питання методики навчання мови студентів нефілологічних спеціальностей 4 курсу розглядалися в багатьох дослідженнях [2; 3; 7; 8; 12; 13; 15], для цього контингенту учнів розроблено навчальні посібники [9; 11].

Особливості загальнонаукової та мовної підготовки іноземних магістрантів і аспірантів вимагають формування окремих груп для цих категорій іноземних учнів під час занять з мови та застосування у навчанні певних методичних підходів, що знайшло відображення в розроблених на кафедрі мовної підготовки програмах з російської мови. Проблеми навчання мови іноземних магістрантів і аспірантів (взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності, навчання оглядового реферування, зміст іспитів, створення індивідуальних навчальних програм для цього контингенту учнів) розглядалися в низці робіт [4; 5; 6; 14; 16], проте багато питань залишилось за межами цих досліджень, зокрема методика навчання іноземців оформлення результатів наукової діяльності.

Мета статті – проаналізувати особливості навчання мови професійного спілкування іноземних магістрантів і аспірантів, що навчаються на завершальному етапі на нефілологічних факультетах ХНУ імені В.Н. Каразіна, та надати методичні рекомендації щодо формування фахового складника комунікативної компетенції, а саме оформлення наукової роботи.

Програма для магістрантів підготовлена старшим викладачем Л.П. Саніною і враховує психологічні особливості цього контингенту учнів, умови їхнього навчання та мету, що ставиться перед ними. Магістранти-нефілологи, що вивчають російську мову, це іноземці, які отримали вищу або середню спеціальну освіту на батьківщині та частково володіють мовою навчання в обсязі знань та вмінь підготовчого факультету. У магістрантів коротші порівняно зі студентами та аспірантами терміни навчання в Україні (2 або 3 роки включно з підготовчим факультетом), професійне спілкування, як правило, здійснюється лише з керівником наукової роботи, а також різні умови навчання, пов'язані зі спеціалізацією. Основною комунікативною метою навчання магістрантів є підготовка та захист дипломної роботи.

Особливості контингенту магістрантів та характер їхньої комунікації в умовах обмеженого навчального часу вимагає

максимальної трансформації програми з мови навчання, розрахованої для іноземних студентів-нефілологів на три з половиною роки вивчення мови, за рахунок компресії надлишкового матеріалу з урахуванням професійних потреб учнів та їхнього стартового рівня володіння мовою, який у випускників підготовчого факультету має відповідати рівню B1 за системою CEFR, а також розвитку, в першу чергу, провідних умінь розпізнавання структури письмового мовлення під час читання спеціальної літератури та продукування письмового мовлення в межах, що визначаються програмою зі спеціальності (написання дипломної роботи).

Трансформація навчального матеріалу полягає в раціональному відборі наукової лексики, що утворює й наповнює синтаксичні структури, найбільш частотні та орієнтовані на професійні потреби магістрантів, виділенні мовних засобів, які забезпечують розвиток мовлення, збільшенні часу на вивчення тем, пов'язаних із досягненням мети навчання, наприклад, коментування висловлювання, лексикограматичні та функціонально-семантичні засоби зв'язку, складне синтаксичне ціле тощо.

Відбір текстів із точки зору тематики, жанру, стилю і структури (фрагменти монографій, підручники, наукові статті) зумовлений цілями професійного навчання. Це, в свою чергу, визначає і методику роботи з текстом, в основі якої знаходиться спільне з викладачем читання, змістовий аналіз і коментування мовних характеристик висловлювання, що готує учня до подальшого самостійного читання.

Розвиток умінь письмового мовлення – одна з основних форм навчання магістрантів, оскільки у процесі підготовки дипломної роботи магістрант конспектує наукові джерела, складає бібліографію до теми, готує тези та пише реферативну частину диплому, що і стає визначальними видами письмових робіт та завдань. Крім цього під час розвитку умінь письмового мовлення виникає низка додаткових об'єктів навчання (вживання різноманітних мовних засобів для побудови письмового тексту, порядок слів, дотримання абзаців, елементи орфографії та пунктуації, оформлення цитат), представлених в окремому блоці завдань.

Специфіка індивідуальної роботи з магістрантами зумовлює вимоги до встановлення у процесі занять міжособистісних стосунків між викладачем та учнем – стосунків співпраці. Особливого значення

у такому разі набувають питання контролю знань і вмінь та визначення рівня володіння магістрантами мовою на початку вивчення курсу, залежно від чого коригується подальша програма навчання мови.

Магістранти мають володіти навичками самоконтролю, що дозволяє їм опанувати низку лексико-граматичних закономірностей самостійно, працюючи з книгою, цим скорочується час на пояснення викладача та збільшується кількість тренувальних вправ на занятті.

Професійна та навчальна діяльність аспірантів здійснюється у межах проведення ними дисертаційного дослідження, тому мета вивчення російської мови іноземними аспірантами – вдосконалення володіння мовою до рівня, достатнього для проведення наукового дослідження і захисту дисертаційної роботи, та підготовка до кандидатського іспиту з мови. Аспірант має володіти комплексом мовленнєвих і інтелектуальних умінь та навичок, які дозволяють працювати з науковою літературою, вилучати з неї необхідну для дисертаційного дослідження інформацію, аналізувати, систематизувати і узагальнювати її залежно від етапу дослідження, оформлювати в усній (доповідь) та письмовій (тези, стаття, дисертаційна робота) формах результати наукової діяльності, супроводжувати наукову статтю і дисертаційну роботу необхідним довідково-бібліографічним апаратом відповідно до діючих стандартів, брати участь у публічних обговореннях наукових проблем на конференціях та під час захисту дисертації.

Іноземні громадяни, які вступають до аспірантури, залежно від місця отримання вищої освіти поділяються на дві групи: аспіранти, що отримали вищу освіту у ВНЗ України і мають рівень володіння мовою B2 за системою CEFR, та аспіранти, що отримали вищу освіту за межами України і мають підготовку з мови навчання, яка відповідає рівню випускника підготовчого факультету українського ВНЗ (рівень володіння мовою B1). Різний рівень мовної підготовки зумовлює різний обсяг навчальних годин з російської мови (140 годин протягом одного року та 560 годин протягом двох років відповідно). Для кожної групи аспірантів на кафедрі мовної підготовки ЦМО ХНУ імені В.Н.Каразіна розроблені навчальні програми (автор – доцент Л.Б. Бей). Збільшення кількості навчальних годин з мови для іноземців, що навчалися за межами України, дозволяє розширити

обсяг навчального матеріалу за рахунок тем з морфології та синтаксису, які систематизують та розширюють знання з мови, а також використовувати більше часу для вивчення граматичних явищ, актуальних для наукового стилю мовлення і важких для засвоєння.

Тематика текстів для читання й аналізу під час аудиторної роботи аспірантів та тем для навчальних бесід пов'язана із загальнонауковою й гуманітарною проблематикою та актуальними питаннями сучасності. Така направленість тематики занять зумовлена реальностями навчального процесу, коли в одній групі навчаються аспіранти різних спеціальностей. Водночас для самостійної роботи аспірантів пропонується використовувати оригінальну профільну наукову літературу, яку вони читають у процесі дисертаційного дослідження, а також статті, написані аспірантами відповідно до їхніх навчальних планів. Цим досягається індивідуалізація самостійної роботи аспірантів.

Оскільки формування вмінь і навичок продукування тексту наукової роботи – одна з основних комунікативних цілей у навчанні іноземних магістрантів та аспірантів на завершальному етапі, уважаємо за доцільне визначити напрями реалізації цієї мети на заняттях з мови.

Навчання письмового мовлення базується на структурно-змістовому аналізі текстів, тому на першому етапі розвиваються та вдосконалюються навички ознайомчого, проглядового і реферативного читання. Система завдань на цьому етапі групується відповідно до поетапного формування означених навичок. Кожний блок завдань передбачає відпрацювання певного комплексу операцій з мовним і мовленнєвим матеріалом тексту. Перший блок містить завдання на виділення інформативного центру речення, абзацу і фрагменту тексту. У другому блоці звертається увага на цільове виділення інформації тексту (цитування, конспектування, складання тез, резюме). Третій блок завдань націлює увагу студентів на трансформацію тексту (компресія, розширення, заміна частин тексту синонімічними еквівалентами, інтерпретація і коментування тексту). У четвертому блоці завдань вивчаються особливості використання лексико-граматичних та функціонально-синтаксичних засобів зв'язку.

На наступному етапі об'єктом вивчення стають структура і зміст наукової роботи, тому ставляться комунікативні завдання, направлені

на відпрацювання мовленнєвих кліше, що використовуються в оформленні наукового дослідження:

1. Постановка питання, визначення об'єкту і предмету дослідження (*Научная работа посвящена...; Объектом исследования в данной работе выступает...; Предметом научного исследования являются...*).

2. Обґрунтування актуальності теми дослідження (*Актуальность выбранной проблематики заключается в том, что...; Данная тема исследования является актуальной, поскольку...; ..., что и определяет актуальность данного исследования*).

3. Характеристика мети і завдань дослідження (*Цель данной работы заключается в ...; Главной целью исследования является...; Цель исследования обусловила решение следующих заданий...*).

4. Характеристика матеріалу дослідження, джерел інформації (*В качестве материала исследования используются...; Материалом исследования являются...; Теоретической основой исследования послужили работы...*).

5. Визначення наукової новизни і теоретичної та практичної значущості результатів дослідження (*Научная новизна исследования состоит в том, что...; Научно-практическое значение исследования заключается в ...*).

6. Результати дослідження і висновки (*В ходе исследования были получены следующие результаты...; Научные и практические результаты исследования позволили сделать следующие выводы...; Подводя итог вышесказанному, необходимо отметить...; Таким образом, можно подвести итоги...*).

Наведемо зразок організації практичного заняття з навчання структури та змісту наукової роботи. Заняття починається з ознайомчого читання фрагменту наукової роботи, в якому представлено один із варіантів розв'язання певного комунікативного завдання, наприклад, „Обґрунтування актуальності теми дослідження”. Притекстові завдання мають бути направлені на вилучення основної інформації тексту, виокремлення синтаксичних структур, лексичних одиниць, характерних для означеного комунікативного завдання. Далі студенти знайомляться з таблицями, в яких у систематизованому, розширеному й узагальненому вигляді представлені мовні засоби, синонімічні тим, що містяться в тексті.

Це сприяє поглибленню знань учнів, диференціації нового і відомого та первинному засвоєнню навчального матеріалу. Завершується робота домашнім завданням, в якому пропонується обґрунтувати актуальність власної наукової роботи, використовуючи інформацію, отриману на занятті. Безпосередня практична значущість таких завдань суттєво підвищує мотивацію процесу навчання.

Також через таблиці учні знайомляться з вимогами до композиції наукової роботи, мовними засобами зв'язку розділів, параграфів роботи та правилами оформлення бібліографії. На кафедрі підготовлено електронну презентацію мовленнєвих кліше оформлення наукової роботи, яка може бути використана під час занять на завершальному етапі.

Наступним етапом методичної роботи з організації навчання мови іноземних магістрантів та аспірантів має стати створення навчального посібника, який би відповідав комунікативним потребам означеного контингенту учнів. Для цього необхідно здійснити відбір і мінімізацію загальнонаукової лексики та текстів наукового характеру як для природничого, так і гуманітарного профілю навчання та розробити короткостроковий курс з граматики, що і є **перспективою** подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Є.Г. Словарь методических терминов / Є.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 448 с.
2. Алексеєнко Т.М. Навчання реферування наукового тексту іноземних студентів-нефілологів / Алексеєнко Т.М., Копилова О.В., Тростинська О.М. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2010. – Вип. 17. – С. 8–14.
3. Алексеєнко Т.Н. Обучение русскому языку иностранных студентов-нефилологов на продвинутом этапе / [Т.Н. Алексеєнко, Е.В. Копылова, О.Н. Тростинская, Т.Э. Корпанова] // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць – Харків, 2011. – Вип. 18. – С. 19–31.
4. Бей Л.Б. Обучение иностранных аспирантов созданию обзорного реферата / Л.Б. Бей // Русская филология : Укр. вестник. – 2001. – С. 82–88.
5. Бей Л.Б. Содержание Программы по русскому языку и организация обучения иностранных аспирантов / Л.Б. Бей // Русский язык

- и литература: проблемы изучения и преподавания : сб. науч. работ / под общ. ред Л.А. Кудрявцевой. – К., 2009. – С. 279–283.
6. Бей Л.Б. Содержание и проведение кандидатского экзамена по русскому языку как иностранному / Л.Б. Бей // Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур : сб. науч. статей. – Белгород, 2010. – С. 18–24.
  7. Давыдова А.Н. Текст как основа обучения студентов-нефилологов на продвинутом этапе / Давыдова А.Н., Копылова Е.В., Санина Л.П. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2005. – Вип. 9. – С. 115–119.
  8. Копилова О.В. Розвиток усного мовлення іноземних студентів / О.В. Копилова, Л.П. Санина // Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ ім. В.Н. Каразіна : зб. наук. праць. – Х. : Видав. центр ХНУ, 2008. – Вип. XX. – С. 102–108.
  9. Копылова Е.В. Пособие по развитию письменной речи: учебное пособие для иностранных студентов IV курса экономических специальностей / Е.В. Копылова, Л.П. Санина. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 108 с.
  10. Макаревич Т.В. Соответствие этапов обучения и уровней владения РКИ в высшей школе: состояние и перспективы / Т.В. Макаревич // Русский язык за рубежом. – 2010. – № 2. – С. 41–49.
  11. Павленко М.П. Обучение реферированию научного текста. Ч. I, Ч. II. Медико-биологический профиль. Экономический профиль / [М.И. Павленко, Т.Н. Алексеенко, Е.В. Копылова, О.Н. Тростинская]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2009. – 178 с.
  12. Петрушова О.В. До проблеми оформлення наукової роботи іноземними студентами / О.В. Петрушова, І.І. Черненко // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2009. – Вип. 15. – С. 114–120.
  13. Піротті Н.В. Шляхи інтенсифікації формування навчально-професійних комунікативних компетенцій студентів-іноземців просунутого етапу навчання / Н.В. Піротті // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2011. – Вип. 18. – С. 181–190.
  14. Санина Л.П. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности (ВРД) иностранных аспирантов / Л.П. Санина // Материалы межвузовской научно-методической конференции (5–6 июня 1996 г.). – Харьков : Авеста, 1996. – С. 86–88.
  15. Санина Л.П. Монолог-міркування в системі навчання іноземних студентів-нефілологів / Санина Л.П., Копилова О.В., Тростинська О.М. // Викладання

мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2012 . – Вип. 20. – С. 156–163.

16. Седьмая Е.В. Индивидуальные программы как важнейшее условие интенсификации обучения магистрантов / Седьмая Е.В., Санина Л.П., Удоденко Л.М. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2000. – Вип. 4. – С. 292–294.
17. Тростинская О.Н. Программа по русскому языку для иностранных студентов-нефилологов / Тростинская О.Н., Алексеенко Т.Н., Копылова Е.В.. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – С. 77–86.